

NIKOLA ANIĆ

DVANAESTA
DALMATINSKA
UDARNA
BRIGADA

(PRVA OTOČKA)

Urednik i redaktor

IVANKO KULJIŠ, kapetan bojnog broda u mirovini

Recenzenti

JURE BRZICA, IVANKO KULJIŠ, kapetani bojnog broda u mirovini

NAS VOĐA

*Od gvozda je, ali u tom grožđu kuca
toplo srce. S ruke, kad je uvis diže,
do oblaka tamnih pramen svjetla siže.
Kada hoda, led mu pod petama puca.
I tako nas vodi. Mi ne znamo da i' je
sin sadašnjih dana, lik iz drevne priče;
mi kročimo za njim uvijek čvršće i dalje.
I u nama vjera još snažnije niče.*

VLADIMIR NAZOR

**Dana 15. IX 1943. krenula je za Tito-
vim putevima poštenja i slobode i Prva
otočka brigada...**

pukovnik NIKOLA ANIĆ

**POVIJEST DVANAESTE DALMATINSKE
- PRVE OTOČKE -
NARODNOOSLOBODILAČKE UDARNE
BRIGADE 26. DIVIZIJE NARODNOOSLO-
BODILAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE**

IZDAJE

Domicil 12. dalmatinske NOU brigade

Supetar na Braču, 1984.

Komandant 12. brigade, major Borko Arsemć predaje ^ ^ ^ T d Z komandantu NOV i POJ maršalu Josipu Brozu Titu, Vis 15. VIII 1944. godine

PREDGOVOR

Monografija 12. dalmatinske narodnooslobodilačke udarne 1. otočke brigade napisana je u sklopu općih napora na sređivanju građe iz narodnooslobodilačkog rata i težnje da se nikada ne zaborave slavne borbe koje je vodila i svi hrabri borci, mladići i djevojke koji su teret rata iznijeli na svojim plećima.

Dvanaesta dalmatinska narodnooslobodilačka udarna brigada ubraja se u red onih brigada naše Narodnooslobodilačke vojske koje su nastale u vrijeme općeg poleta narodnog ustanka u Dalmaciji nakon kapitulacije Italije. Osnovana je na srednjedalmatinskim otocima — Braču, Hvaru, Visu i Šolti od težaka, ribara i pomoraca, uglavnom u vojnoj vještini neiskusnih mladića i djevojaka, njih oko 1500 koji su razoružali vojsku talijanskog okupatora, uzeli oružje u ruke i branili obalu i more svojih otoka od nasrtaja njemačke vojske i ustaša.

Bojevala je ona hrabro i išla iz bure u buru 608 ratnih dana po Dalmaciji, Hercegovini, Lici, Bosanskoj krajini, Hrvatskom primorju, Istri i Slovenskom primorju: od Brača i Visa sve do rijeke Soče, dočekavši kraj rata — 15. svibnja 1945. godine na najisturenijoj zapadnoj granici nove Demokratske Federativne Jugoslavije. Težak je to bio i trnovit borbeni put, na kojem je 12. dalmatinska prešla 3.500 km i ispunila svoj dug prema domovini časno i velikim žrtvama. U temelje revolucije i borbe protiv okupatora 12. dalmatinska uzidala je 366 poginulih boraca i rukovodilaca, a 47 ih je nestalo na bojištima po Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Sloveniji. Brigada je imala 1124 ranjena iz 110 općina Jugoslavije. Bili su to većinom mladi borci — mladići i djevojke koji do tada nisu ni osjetili svu radost života. Kroz brigadu ukupno je prošlo 4.500 boraca iz svih republika i pokrajina Jugoslavije. Među pripadnicima 12. dalmatinske bilo je boraca protiv fašizma iz stranih država i to najviše iz Italije, pa iz Sovjetskog Saveza, Poljske, Čehoslovačke, Francuske, Luksemburga i Austrije. To je uistinu bila brigada bratstva i jedinstva svih jugoslavenskih naroda i narodnosti.

Za naročite zasluge u borbi protiv neprijatelja, za oslobođenje, širenje bratstva i jedinstva i moralno-političkog jedinstva narodne vojske i naroda, vrhovni komandant oružanih snaga i predsjednik Federativne Narodne Republike Jugoslavije maršal Josip Broz Tito, ukazom broj 176 od 22. prosinca 1961. godine odlikovao je 12. dalmatinsku (1. otočku) brigadu:

Ordenom zasluge za narod sa zlatnom zvijezdom i

Ordenom bratstva i jedinstva sa zlatnim vijencem.

Zbog izuzetne osobne i rukovodilačke hrabrosti, iz 12. dalmatinske brigade za narodnog heroja Jugoslavije proglašen je BORKO ARSENIO, drugi ratni komandant brigade.

Osim njega, u 12. dalmatinskoj brigadi bilo je još mnogo junaka kojima pripadaju hvala i slava, a gotovo i nema preživjelog borca čije grudi ne krase ratna odlikovanja.

Time su naši narodi i narodnosti odali priznanje ne samo brigadi kao jedinici nego i svakom njenom palom i preživjelom borcu i rukovodiocu.

— 00 0 —

Monografija 12. dalmatinske NOU brigade nastala je na osnovi kraće brigadne kronologije objavljene 1980. godine i potreba da se budućim generacijama ostavi napisano sve ono što su učinili njihovi prethodnici u borbi protiv tuđina i njihovih slugu u velikom narodnooslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji 1941—1945. godine.

Poglavlje i odjeljci u knjizi dati su ovisno o borbama, kretanju i djelovanju brigade. Inače, na njenom borbenom putu ističu se slijedeća razdoblja:

— formiranje brigade i njene borbe u obrani otoka Brača, Hvara, Visa i Šolte do kraja 1943. godine;

— obrana otoka Visa i prepadne akcije na Korčuli, Braču i Šolti do početka rujna 1944. godine;

— borbe za oslobođenje Dalmacije do kraja 1944. godine;

— učešće u operaciji za oslobođenje Širokog Brijega i Mostara u veljači 1945. godine i

— pokret prema Lici i borbe u ofenzivi 4. armije do kraja rata, dok nije stigla na rijeku Soču.

U vrijeme kada je brigada osnovana nosila je naziv — 1. otočka, ali je naredbom vrhovnog komandanta NOV i POJ Josipa Broza Tita početkom listopada 1943. preimenovana u 12. dalmatinsku narodnooslobodilačku brigadu. Dok se nalazila na Visu, od veljače do lipnja 1944. nazivala se — 3. brigada 26. divizije, a nakon toga se ponovo zove — 12. dalmatinska narodnooslobodilačka brigada i taj je naziv nosila do kraja rata, a dodatni naziv »udarna« dobila je krajem listopada 1944. godine.

U borbama je 12. dalmatinska brigada imala mnogo uspjeha. No, bilo je i iskušenja i teških dana, ovisno o mjestu, ulozi i uvjetima u kojima je djelovala. Tako treba gledati na njen borbeni put, imajući uvijek u vidu ono što je najznačajnije — da je svoju moralnu snagu, svijest i spremnost da dà sve od sebe u borbi za slobodu, nacionalno i socijalno oslobođenje održavala za vrijeme čitavog rata usprkos mnogim žrtvama, teškoćama i nepravilnostima. I upravo ta moralna snaga, svijest i spremnost na žrtve za ostvarenje ciljeva narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije bili su najvrijednije od onog što je krasilo ne samo ovu nego i sve druge naše narodnooslobodilačke brigade i njihove borbe.

5 obzirom na karakter knjige a radi što veće objektivnosti njenog sadržaja, u izradi monografije ponajviše su korišteni službeni ratni dokumenti brigade i štabova kojima je bila podređena i dokumenti ostalih jedinica s kojima je ona djelovala, dokumenti organizacija Narodno-oslobodilačkog pokreta i protivnička dokumentacija. Međutim, kako najvećim dijelom arhivska građa 12. brigade nije očuvana, sjećanja i kazivanja pojedinih njenih boraca i rukovodilaca uzimana su također u obzir kadgod su mogla obogatiti sadržaj monografije. Dosta je korištena historijska literatura. Pomanjkanje brigadne arhive utjecalo je na metodološki pristup oblikovanju povijesti 12. brigade koja je kronološki prikazana, a sinteza je učinjena na početku svakog poglavlja.

Zato neka autoru monografije ne bude zamjereno što nedostaju mnoge pojedinosti, imena i primjeri iz borbi koje je brigada vodila na svojoj bogatoj ratnoj stazi i neka to bude shvaćeno tako da je sve što je izloženo učinjeno u najboljoj namjeri i želji da se istaknu najznačajnije činjenice nužne za izučavanje naše ratne prošlosti i oživljavanje uspomena na ovu zaslužnu ratnu jedinicu.

U pisanju monografije dosta su pomogle primjedbe, sugestije i mišljenja koje su na kronologiju 12. brigade dali pojedini drugovi i drugarice. Svima se njima zahvaljujem, kao i recenzentima i redaktoru Ivanku Kuljišu i Juri Brzici i svima onima koji su pridonijeli stvaranju ove knjige.

Ove pisane retke posvećujem omladini, svima sugrađanima srednjodalmatinskih otoka — Brača, Hvara, Visa i Šolte, poginulima i umrlima, ratnim drugovima i drugaricama — borcima i rukovodiocima 12. dalmatinske (1. otočke) narodnooslobodilačke udarne brigade.

AUTOR

Prije drugog svjetskog rata na srednjodalmatinskim otocima — Braču, Hvaru, Visu i Šolti bile su veoma razvijene borbene i revolucionarne tradicije. Utjecaj Komunističke partije na narodne mase bio je dosta jak a antifašističko raspoloženje naroda široko razvijeno. U to vrijeme djeluje čitav niz partijskih i skojevskih organizacija — 35 ćelija sa 264 člana KPH — pod rukovodstvom kotarskih i mjesnih rukovodstava.

Cim se čulo za demonstracije u Beogradu i za promjenu vlade Cvetković—Maček, odlukom Pokrajinskog komiteta KPH za Dalmaciju 28. ožujka 1941. dolazi do demonstracija i općeg vala nezadovoljstva naroda protiv kapitulantske politike vladajuće buržoazije a za obranu zemlje. Komunisti i njihovi simpatizeri dobrovoljno stupaju u vojne jedinice za obranu zemlje od fašističkog agresora. Međutim, pod teretom udara koji je počeo 6. travnja 1941. godine, a oslabljena petokolonašima iznutra, te zbog izdaje vojnih vrhova, bijega kralja i vlade 'iz zemlje Jugoslavija je kapitulirala u nekoliko dana. Ono što su protunarodni režimi godinama spremali došlo je sada do punog izražaja. Kraljevska jugoslavenska vojska nije pružila otpor i ubrzo se raspala.

U općoj zabuni i kaosu jedino je Komunistička partija dosljedno i odlučno zauzimala stanovište da se produži otpor bez obzira na to što će se dogoditi s vojskom i državom. To stanovište CK KPJ je zauzeo na sjednici u Zagrebu 10. travnja 1941. godine. Partija ni jednog trenutka nije uzmakla niti su je zbnili događaji. Ostala je s narodom u za nj najtežim historijskim trenucima. Tumačila je narodu da borba nije završena kapitulacijom Kraljevine Jugoslavije, već naprotiv da se tek treba započeti.

U kratkotrajnom aprilskom ratu 1941, srednjodalmatinske otoke kao i čitavu Dalmaciju okupirale su trupe fašističke Italije. Prema odredbama Rimskog ugovora od 18. svibnja 1941, sklopljenog između Mussolinija i Pavelića, otoci — Vis i Šolta pripojeni su Italiji i stavljeni pod Upravu Dalmacije (Governo della Dalmazia) sa sjedištem u Zadru i splitsku prefekturu. Otoci Brač i Hvar pripali su kvislinškoj NDH, a Talijani su držali vojsku i na tim otocima i bili stvarni upravljači. Držanjem jakih vojnih snaga, političkim i ekonomskim mjerama okupator je nastojao da osigura talijanizaciju anektiranog područja i da upravlja neanektiranim teritorijem.

Kapitulacijom Jugoslavije njena vojska se raspala ili priklonila okupatoru kao i stranke što su činile konstelaciju starog režima. Dio rukovodstva građanskih stranaka, naročito iz Hrvatske seljačke stranke, poslije aprilske katastrofe i uspostavljanja okupatorske i ustaške vlasti prišao je Talijanima ili ustašama, a dio se zaklanjao iza parole da još

nije nastupilo vrijeme za otpor okupatoru, da treba pričekati. Ustanove i institucije starog protunarodnog državnog aparata (općinske uprave, sredska načelstva, žandarmerija, financi i ostali) radile su u službi Talijana i ustaša.

U tim teškim, surovim i složenim uvjetima, u kojima se našao narod srednjodalmatinskih otoka, Komunistička partija je razvila široku političku aktivnost za jedinstvo naroda, raskrinkavajući talijanskog agresora, ustaše i njihove suradnike.

Na savjetovanju održanom u Pokrajinskom komitetu KPH za Dalmaciju 25. travnja 1941. u Splitu donesena je odluka o početku pripremanja partijske organizacije i masa za oružanu borbu kojoj se neminovno ide u susret, o formiranju vojnih komisija pri partijskim komitetima i o početku osnivanja udarnih grupa, kao i o prikupljanju naoružanja i opreme i organiziranju političke, vojne i sanitetske obuke s pripadnicima borbenih grupa i partizanskih logora (baza). Ove odluke kao i one donesene na svibanjskom savjetovanju KPJ u Zagrebu, odluke sjednice CK KPH od 8. srpnja 1941. u Zagrebu, na kojoj se raspravljalo o realizaciji direktive CK KPJ od 4. srpnja da se prede na oružani ustanak, kao i stavova Pokrajinskog komiteta KPH za Dalmaciju donesenih 11. srpnja 1941. u Splitu kada se tražila najpogodnija organizacijska i politička rješenja za pokretanje oružane borbe, utvrđene su sve bitne pretpostavke za početak narodnooslobodilačke borbe na političkoj platformi KPJ o primarnom zadatku borbe protiv okupatora i njihovih suradnika. Bio je to osnovni putokaz za rad i djelovanje komunističkih u srednjodalmatinskim otocima i politička orijentacija za okupljanje svih patriotskih snaga, bez obzira na njihovo političko opredjeljenje i vjeru, u jedinstvenom narodnooslobodilačkom frontu široke anti-fašističke borbe za oslobođenje od tuđina i njihovih suradnika.

Na tim osnovama već od sredine 1941. počeo se razvijati narodnooslobodilački pokret na srednjodalmatinskim otocima — Braču, Hvaru, Visu i Šolti, istovremeno kao i na kopnu. Njega je organizirala i s njim je rukovođila partijska organizacija. Međutim, pošto je srednjodalmatinski otočki teritorij ipak specifičan u odnosu na druge — otoci su međusobno odvojeni morskim prostranstvom, Brač i Hvar su pod kvislinškom NDH, a Vis i Šolta anektirani od talijanskog okupatora — razvitak narodnooslobodilačke borbe, koliko god je imao dosta sličnosti, ipak se razvijao po odvojenim vojnim partizanskim snagama i pojedinim akcijama, vezivao se sa kopnom na drugim točkama srednjodalmatinske obale, pa će zbog svega toga u kraćim zapisima biti posebno obrađeni pojedini otoci, tj. sve ono što je od značaja da bi se u ukupnosti mogli sagledati uvjeti i subjektivne i objektivne okolnosti u kojima se razvila 1. otočka, odnosno 12. dalmatinska NOU brigada. Istaknuto mjesto bit će dano pojavi i razvoju oružanih snaga i oružanoj aktivnosti, a ostalom samo onoliko koliko je s tim bilo u uskoj ovisnosti.

Brač. Narodnooslobodilačkim pokretom rukovodio je Kotarski komitet KPH koji je osnovan krajem srpnja 1941. i imao je dva rejonska komiteta (Bol i Sutivan) sa 11 partijskih ćelija i 58 članova. Neposredno

poslije kapitulacije Jugoslavije grupa bolskih komunista oduzela je 13 pušaka, 2 mitraljeza i nešto druge ratne opreme, što je bilo značajno za dizanje ustanka. Kako je u jesen 1941. ustaška vlast pozvala u domobranstvo više grupa mladih obveznika koji su bili pod utjecajem komunisti, oni se nisu odazvali pozivu i većina od njih je prešla u ilegalnost. Osnivaju se prvi logori, a onda i partizanske grupe o čijem snabdijevanju brinu novoosnovani odbori Narodne pomoći. Od povijesnog je značaja Prvo partijsko savjetovanje održano 15. veljače 1942. Tom prilikom razmatrana je vojno-politička situacija i odlučeno je da se počne s oružanim akcijama. Prva akcija izvedena je 17. ožujka 1942. na oružničku patrolu kod Dubokog Doca kada je ubijen prvi neprijateljski vojnik na Braču, što je uvelike odjeknulo među stanovnicima otoka. Nakon toga slijede nove vojne akcije na oružnike i finance NDH, a izvedeno je i više ekonomskih akcija. Paralelno se osnivaju novi organi narodne vlasti — NOO-i, tako da ih je do sredine 1942. bilo u svim mjestima, a 17. kolovoza osnovan je i Kotarski NOO čime je uz postojanje Narodnog fronta, Saveza mlade generacije, Antifašističkog fronta žena završeno potpuno oblikovanje svih političkih organa NOP-a.

Na Drugom partijskom savjetovanju od 19. travnja 1942. zaključeno je da se osnuje Bračka partizanska četa koja je definitivno oblikovana u lipnju i odmah je otpočela s izvođenjem oružanih akcija (Milna, Bol, Nerežišće). Među tim akcijama najznačajnija je ona od studenog 1942. kada je zarobljen komandant talijanskih karabinijera na Braču u čiju su zamjenu oslobođeni uhapšeni organizacioni sekretar Okružnog komiteta Josip Bodlović i drugi aktivisti. Ta akcija kao i ona koja je u prosincu izvedena na Bol i druge snažno su se odrazile na razvoj NOP-a na Braču i utjecale na priliv novih boraca u NOVJ. Uspostavljena je direktna partizanska veza sa kopnom i susjednim otocima. Zbog specifičnosti borbe na otoku i pomanjkanja povoljnih uvjeta za dejstvo veće jedinice, do kraja 1942. pa u prvoj polovini i do kolovoza 1943. sa Brača je na područje Blokova i Mosora prebačeno više od 1000 boraca. Najveći broj stanovništva bio je aktivno uključen u organizacije NOP-a, bez obzira na masovne represalije Talijana i ustaša. Bračka četa na otoku nastavlja s akcijama. Najuspješnija je bila akcija te čete na talijanski garnizon u Bolu, koja je izvedena 5. kolovoza 1943, kada je poginuo Josip Bodlović i kada je zaplijenjeno 250 pušaka, 12 mitraljeza i dosta druge ratne opreme i hrane. Za odmazdu Talijani su popalili Selca, Novo Selo, Gornji Humac, Pučišća, Praznice i Bol i strijeljali mnogo rodoljuba. Vijest o razoružanju talijanskog garnizona u Bolu snažno je odjeknula ne samo na Braču i susjednim otocima već i u cijeloj Dalmaciji. To je bio jedini talijanski garnizon koji su razoružali dalmatinski partizani neposredno prije kapitulacije Italije.

Hvar. Početkom narodnooslobodilačkog rata, sredinom 1941. na Hvaru je postojala jaka partijska organizacija — sa 130 članova KPJ i 110 skojevaca u 13 partijskih ćelija i 9 organizacija SKOJ-a kojima je rukovodio Kotarski komitet KPH (koji se u nekim dokumentima poistovjećuje s Okružnim komitetom za srednjodalmatinske otoke, jer je

u početku rukovodio i partijskom organizacijom na Visu) i Kotarski komitet SKOJ-a. Hvar su okupirale talijanske jedinice uz čiju pomoć je uspostavljena i ustaška vlast. Na osnovi uputa Pokrajinskog komiteta KPH za Dalmaciju i odluka Kotarskog komiteta donesenih 11. travnja 1941, počelo je prikupljanje oružja i opreme i osnivanje grupa za obuku u rukovanju oružjem. Najznačajniji poduhvat u prikupljanju oružja izveden je u Bogomolju, a oružje i oprema prikupljani su i u drugim mjestima, a prikupljali su ih vojnici koji su se vraćali iz stare jugoslavenske vojske, i na druge načine. Prva partizanska grupa osnovana je na Hvaru 25. listopada 1941. u blizini Staroga Grada a uskoro i ilegalne udarne grupe u gotovo svim mjestima na otoku. Od 600 pozvanih na službovanje u domobranima, javilo se samo desetak a kasnije nitko. Osnivaju se partizanski logori (baze) na svim dijelovima otoka. Krajem 1941. i početkom 1942. u partizane na Biokovo krenula je prva grupa sa Hvara (iz Sućurja), a prva veća organizirana grupa otišla je s Hvara u Makarsko primorje sredinom 1942. Za relativno kratko vrijeme partijska organizacija uspjela je okupiti stanovništvo Hvara oko platforme KPH. Počinju vojne akcije na oružničko-domobranske i postaje financa kako bi se došlo do oružja i opreme i to u Jelsi, Bogomolju, Gdinju, Starom Gradu, Sućurju i u Pitavskoj Plaži. Dolazi se u posjed značajnog ratnog plijena pa je bilo moguće da se najprije u svibnju 1942. formira partizanski vod, a u srpnju iste godine osnovana je i Hvarska partizanska četa »Matij Ivanić«. Izvedeno je više napada na talijanske vojnike, oružnike, domobrane, ustaše i finance (Bogomolje, Jelsa, Gdinj, Sućuraj i u drugim mjestima) i više ekonomskih akcija u Vrboskoj, Sućurju, Starom Gradu i dr. Osnovani su prvi NOO-i, a u kolovoza 1942. i Kotarski NOO. Krajem 1942. čitav otok Hvar bio je slobodan osim Jelse, Starog Grada i Hvara. U Bogomolju i Gdinju od sredine 1942. funkcionira najznačajniji partizanski punkt. Preko njega se vrši prebacivanje partizana s Korčule, Pelješca, Visa, Brača i Hvara na Biokovo. U Bristovi funkcionira najznačajnija pomorska baza za vezu s Makarskim primorjem, iako je partizanska veza između Hvara i Biokova počela funkcionirati još krajem 1941. godine (iz Sućurja i Bogomolja). U Bogomolju, Gdinju, Zastržišćima rade partizanske bolnice u kojima se liječe ranjeni i bolesni partizani s Biokova i iz drugih mjesta. Da bi zaustavio opći val narodne borbe i otpora, neprijatelj je tokom 1942. preduzimao više kaznenih ekspedicija i počinio brojne zločine. Ali mu je bilo uzalud. Narodna vlast je funkcionirala kao jedina na otoku, jer od ustaške vlasti ništa nije ostalo — bila je razbijena. Do kraja 1942. na Hvaru je funkcionirao 21 mjesni i 5 općinskih NOO-a, kao i sve druge političke organizacije NOP-a. Poslije akcije partizanske čete »Matij Ivanić« na talijanske vojnike blizu Jelse početkom siječnja 1943, Talijani su popalili sela Vrbanj i Dol i počinili više zločina na cijelom otoku, a toga je bilo i kasnije. Bobbene akcije se nastavljaju na otoku i na moru oko Hvara (između Sućurja i Makarskog primorja, između Hvara i Pelješca, i drugdje). Tako je bilo sve do kapitulacije Italije. Sredinom kolovoza 1943. Talijani napuštaju Jelsu i Stari Grad i lociraju se u Hvaru

i u Sućurju, gdje su i kapitulirali kada je zaplijenjena veća količina oružja i ratne opreme i hrane. Hvar je tada prvi put oslobođen.

Vis. Nakon aprilskog sloma Talijani su 23. travnja 1941. okupirali Vis, a 18. svibnja proglasili njegovu aneksiju. Partijskom organizacijom na Visu rukovodio je Mjesni komitet KPH za Komižu, kojim je rukovodio Kotarski (Okružni) komitet KPH Hvar. Partijska organizacija je imala 7 ćelija sa 56 članova KPH, 15 kandidata i 40 simpatizera. Pod rukovodstvom komunista odmah je počelo organizirano prikupljanje oružja i municije, osnivaju se ilegalne grupe i ulažu naponi za organizirani otpor tuđincu što prerasta u jedinstveni narodnooslobodilački front. Istovremeno je postojala i jaka skojevaska organizacija koja je početkom svibnja 1941. godine imala 6 aktiva sa 75 članova, a krajem prosinca iste godine 15 aktiva sa 135 članova. Osnovani su Savez mlade generacije, odbori Narodne pomoći i Jedinstveni narodnooslobodilački front. Krajem lipnja 1941. formirana je grupa ilegalaca, izvodi se obuka u rukovanju oružjem, osnivaju se omladinske udarne grupe. Sa Visa je 14. kolovoza otišla u Split prva grupa od 31 dobrovoljca radi odlaska u partizane, ali je zbog stradanja Prvog splitskog NOP odreda bila pri nudena da se vrati. U listopadu su radnici zapalili tvornicu sardina u Komiži, a 7. prosinca organizirane su demonstracije. Okupator vrši hapšenja i deportiranje ljudi, a od početka 1942. izvodi velike kaznene ekspedicije što je pokazivalo da je već 1941. NOP na Visu uzeo šireg maha, da je odbačena aneksija otoka, da stanovnici Visa ne priznaju novonastalo stanje poslije kapitulacije Jugoslavije i pripojenja otoka fašističkoj Italiji.

Početkom veljače 1942. partijsko rukovodstvo uspostavilo je direktnu vezu sa partizanskim jedinicama na trogirsko-rogozničkom sektoru, a funkcionira i veza sa Splitom i Hvarom kojom se viški partizani upućuju na kopno. Do kolovoza 1943. upućena su tim kanalima 233 dobrovoljca u jedinice NOVJ. U ožujku 1942. osnovan je Kotarski komitet KPH za otok Vis koji je rukovodio NOP-om. Zahvaljujući partijsko-političkom radu i djelovanju akcionih odbora, gotovo čitavo stanovništvo Visa aktivno učestvuje u NOP-u. U razdoblju proljeće—ljetu 1942. osnivaju se seoski, mjesni i općinski NOO-i, a sredinom listopada i Kotarski NOO. Tako' je uspostavljen potpuni sistem narodne vlasti koji rukovodi cjelokupnom djelatnošću stanovništva otoka, dok talijanska vlast samo figurira, potpuno je ignorirana i onemogućena u radu usprkos jakim talijanskim snagama, kaznenim ekspedicijama i drugim raznovrsnim represalijama.

Od oružanih snaga na Visu je 1942. osnovan jedan partizanski vod koji je početkom lipnja 1943. reorganiziran u tzv. Leteću partizansku četu sastavljenu od 20 boraca. Po odluci rukovodstva NOP-a, 14. lipnja 1943. osniva se Viški udarni bataljon sa štabom i tri čete, ali na teritorijalnom principu, bez čvršće vojne organizacije i bez dovoljno naoružanja sa zadatkom da bude u pripravnosti za razoružanje talijanske vojske i za druge aktivnosti. Noću 15/16. kolovoza 1943. partizani iz Leteće čete izvršili su prepad na talijansku izviđačko-signalnu stanicu

na Humu, zarobili posadu i zaplijenili 10 pušaka i drugu opremu. U znak odmazde Talijani su blokirali i bombardirali otok i izveli kaznenu ekspediciju sa 1000 vojnika, počinivši brojne zločine, a između ostalog su strijeljali i 20 talaca. Poslije toga došlo je do kapitulacije talijanske vojske, do njenog razoružanja i oslobođenja Visa.

Šolta. Isto kao i Vis, poslije aprilskog rata 1941. anektirala je fašistička Italija. U svibnju 1941. na Šolti su radile četiri partijske ćelije sa 20 članova KPH s kojima je rukovodio partijski komitet koji je do 1943. radio pod rukovođenjem Kotarskog komiteta KPH Trogir pa zatim Kotarskog komiteta KPH Brač. Polovinom 1941. na inicijativu Mjesnog komiteta KPH, u svim selima na Šolti osnivaju se Odbori Narodne pomoći, a u svibnju 1942. počinju se osnivati seoski NOO-i a zatim se osniva i Općinski NOO Šolta. Prva akcija izvedena je na Šolti 23. rujna 1941. kada je zaplijenjeno 500 vagona smokava i rogača namijenjenih Talijanima, nakon čega je otokom prokrstarila velika kaznena ekspedicija. Na Šolti se osnivaju i djeluju ilegalne udarne i partizanske grupe, stanovništvo se opredijelilo za NOP, odbacilo je talijansku aneksiju i okupaciju. Početkom kolovoza 1942. u partizanske jedinice na kopno odlazi prva grupa od desetak boraca, a prvih dana studenog 1942. godine oko 100 boraca. Odmah zatim talijanske okupatorske jedinice stigavši iz Splita izvršile su ponovno uzalud veliku akciju »čišćenja« Šolte. U koncentracione logore i zatvore odveli su 80 rodoljuba. U Stomorskoj je 26. studenog 1942. uhapšen Ante Vidan, sekretar Mjesnog komiteta KPH Šolte a 8. prosinca je strijeljan u Splitu.

U proljeće 1943. Narodnooslobodilački pokret na Šolti se naglo širi, u partizane odlaze novi borci. Funkcioniraju sve političke organizacije NOP-a i organi narodne vlasti. Na vijest o kapitulaciji Italije narod je listom ustao i osnovao Šoltansku partizansku četu »Ante Vidan« koja je ušla u sastav 1. otočke brigade.

Tako se stvarao i razvijao narodnooslobodilački pokret na srednjodalmatinskim otocima — Braču, Hvaru, Visu i Šolti od prvih ustaničkih dana 1941. do kapitulacije Italije u rujnu 1943. godine. Narodnooslobodilački pokret na tim otocima vodio je i usmjeravao Okružni komitet KPH za srednjodalmatinske otoke koji funkcionira od 1942. godine. Njegova kao i uloga Okružnog NOO-a i drugih okružnih rukovodstava političkih organizacija došla je do potpunog izražaja u izgradnji vojnih jedinica od sredine 1943. godine, kada je u Italiji oborena fašistička vlada Mussolinija i kada se očekivala kapitulacija Italije.

Do kapitulacije Italije narodnooslobodilački pokret uhvatio je dubokog traga u narodnim masama. Ono što je bilo najteže već odavno je pripalo prošlosti. Taj masovni pokret naroda nisu mogle skršiti ni kaznene ekspedicije ni teror, ni paljenja naših naselja, ni pljačke, ni progoni, ubojstva, ni zastrašivanja jer je narodnooslobodilački pokret pod vodstvom Partije i Tita bio duboko ukorijenjen u narodu u njegovu težnju ka nacionalnoj slobodi i novom pravednijem društvu.

»Pored sličnosti u razvoju revolucionarnog pokreta na svim prostorima Jugoslavije, na ovim otocima — rekao je na iprosravi u povodu

40-godišnjice osnivanja 12. dalmatinske brigade u Nerežišću 18. rujna 1983. godine prvi komandant brigade Jure Franičević-Pločar — postoji vidljiva i jasna posebnost, a ona se iskazuje u odlascima preko kanala kroz noćna mora, kroz lebičade, levantare i bure, u krhkim i sporim brodovima na poprišta borbe širom Jugoslavije. Ona se izražava u tom osjećanju opkoljenosti morem i uskoćom prostora na kojemu su za uspravno istajanje zaista morale biti dostatne samo dvije stope zemlje. Svojim patriotizmom i vjekovnom težnjom za drugačijim i pravednijim životom otočki čovjek je izdržao uspravan sve tegobe i tjeskobe, i teror i glad, sve patnje što ih rat i okupacija neizbježno donosi, ponosan na doprinos što ga je dao za slobodu svoje zemlje i svojih otoka. •.«

Uoči kapitulacije Italije na svim srednjodalmatinskim otocima postoje organizirane i u borbama već prekaljene partizanske jedinice: tri samostalne partizanske čete a na Visu je u fazi organiziranja partizanski bataljon. To je davalo garanciju rukovodstvu NOP-a da bez ičije pomoći izvana može pristupiti razoružanju talijanske vojske. I izvršene su sve potrebne pripreme i stvoreni povoljni politički i vojni uvjeti da se izvrši taj zadatak.

Vijest o kapitulaciji Italije snažno je odjeknula među stanovnicima srednjodalmatinskih otoka kao i drugdje. Narod je zajedno sa svojim borbama krenuo na talijanske posade, naoružavao se i uzimao opremu i razoružavao talijansku vojsku. Pod rukovodstvom NOP-a došlo je do općeg poleta narodnog ustanka. O tome u Nerežišću Jure Franičević-Pločar kazuje:

»Kapitulacija Italije uvjetuje ipak nove uzlete ustanka, jer narodno-oslobodilački pokret tada dobija i prostor i vrijeme, kao i značajne količine oružja i drugog ratnog materijala, što omogućuje osnivanje novih borbenih jedinica na području Dalmacije pa i osnivanje 1. otočke brigade kojom se uobličuje neprekidna uzlazna linija općenarodnog ustanka na ovim otocima. Toj širini i zamahu ustanka u rujnu 1943. na ovim obalama prethodile su dakle četrdeset i prva te četrdeset i druga, a njima su prethodile predratne revolucionarne borbe naprednih snaga na čelu s Komunističkom partijom. Prethodilo je vrijeme kada se san o nacionalnoj slobodi i socijalnoj pravdi snivao oko gladnih zadimljenih komina, u fošalima stvrđnute suhe zemlje, uz žrvna i škrrove, uz vesla na lustravim gajetama, u krvavim sudarima s policijom. Taj san snivan je iza rešetki robijašnica, u samicama i u lancima. Obespravljani čovjek sve dublje je spoznao uzroke vjekovnog ropstva i neljudske stvarnosti, kao i puteve kojima treba ići da bi se srušilo staro društvo i na njegovim ruševinama izgradilo novo, humanije. Iz tih trnjaka, iz šikara naše povijesne kobi čut će se glasovi vizionara i vjesnika novog, čut će se riječ Komunističke partije Jugoslavije i Josipa Broza, glasovi zgrumenjeni i teški ali ispunjeni nadom i vjerom u snagu naroda..

Jure Franičević zatim kaže:

»Dogadaji nakon kapitulacije Italije bili su još jedna velika potvrda visoke svijesti i duboko humanih ciljeva naše revolucije. Mislim da je teško naći u povijesti ratova sličan odnos prema razoružanoj oku-

patorskoj vojsci. Pepeeo zgarišta širom, ovih obala i ovih .otoka još se nije bio ni ohladio a na sve strane ove naše zemlje krvarile su rane, u času kada su se razoružani i nemoćni okupatorski vojnici našli licem u lice s narodom kojemu su prouzročili neizrecive patnje i žrtve. Ispunjeni strepnjom od moguće osvete, ostali su zbunjeni veličinom i velikodušnošću naše Narodnooslobodilačke vojske i našeg naroda koji su ih uz silne napore i požrtvovanje, nesebično ih opskrbivši najnužnijim, svojim jedrenjacima otpremili prema talijanskoj obali, a suđeno je jedino osvjeđenim ratnim zločincima. Nadahnuta vjerom u drukčiji, bolji i pravedniji svijet, naša je revolucija već tada težila ka premošćivanju provalija među zemljama i narodima. To je jedna od nezaboravnih karakteristika onoga vremena.

Uprkos neizrecivom oduševljenju naroda na Vijest o kapitulaciji Italije, ni jednog trenutka nije preovladavalo mišljenje da bi to značilo i skori završetak rata. Nitko nije ispuštao s uma da još predstoje napore i teške borbe protiv nacističkih armija koje su na tlo naše zemlje dovodile sve veća pojačanja. Ni jedan borac u stroju 12. brigade nije imao nikakvih iluzija o lakoći zadatka već je, naprotiv, svaki od njih bio duboko svjestan o duhu i tešku putu do konačne slobode...«

U valu općeg poleta ustanka uporedo sa razoružanjem talijanske vojske rukovodstvo NOP-a pristupa osnivanju novih partizanskih jedinica. Na Braču je formiran Brački partizanski bataljon »Josip Bodlović«, a odluku o tome Kotarski komitet KPH za Brač donio je još ranije, početkom kolovoza 1943, neposredno poslije razoružanja talijanskog garnizona u Bolu. Na Hvaru je Hvarska partizanska četa »Matij Ivanić« prerasla u Hvarski partizanski bataljon »Matij Ivanić«. Na Visu je sada potpuno organizacijski oblikovan i naoružan Viški partizanski bataljon, a na Šolti je osnovana Šoltanska partizanska četa »Ante Vidan«. Od zaplijenjene talijanske artiljerije formirano je više partizanskih obalskih baterija, a od ribarskih leuta i partizana mornara osnivaju se Bračka, Hvarska, Viška i Šoltanska flotila naoružanih brodova koje su u listopadu ušle u sastav Mornarice NOVJ.

Oslobađanjem otoka Brača, Hvara, Visa i Šolte stvoreni su svi uvjeti da se od novoosnovanih partizanskih jedinica pristupi formiranju jedne veće operative jedinice — brigade koje neće voditi borbu na srednjodalmatinskim otocima nego posvuda gdje se za to ukaže potreba. Odluku o tome donio je Okružni komitet KPH za srednjodalmatinske otoke. Prema sjećanju druga Ivan — Ico Biočina, tada član Okružnog komiteta, iznosi autoru da se to dogodilo ovako:

»Odluku da se od partizanskih jedinica na Braču, Hvaru, Visu i Šolti osnuje brigada donio je Okružni komitet KPH za srednjodalmatinske otoke na sastanku održanom u Supetru, u hotelu »Praha« (koji je kasnije srušen). Sastanku su prisustvovali Benko Matulić, politički sekretar, Jure Franičević-Pločar, Jerko Radmilović, Jakša Petrić, Josip-Bepo Marinković, Zelimir-Žele Blažević, Juraj Nižetić-Zore i Ico Biočina. Tom sastanku prisustvovao je i jedan talijanski artiljerijski oficir koji je po našim uputama organizirao artiljerijske baterije na Braču.

Nešto prije toga sastanka na Brač je iz Splita došao član Vrhovnog štaba NOV i POJ i član CK KPJ Ivo Lola Ribar kako bi se upoznao sa situacijom na srednjodalmatinskim otocima i organizirao upućivanje boraca u obranu Splita. Sigurno je Benko konzultirao Lolu u vezi s namjerom da se osnuje brigada i kako da se najuspješnije organizira obrana naših otoka na kojima je već postojalo više partizanskih bataljona i drugih jedinica.

Na spomenutom sastanku Okružnog komiteta Benko je imao glavnu riječ. Postojala je potpuna suglasnost da se osnuje brigada i odaberu rukovodeći kadrovi za štab brigade. Odlučeno je da se kadrovi za štab brigade odaberu sa svih otoka. Tako je riješeno da komandant brigade bude sa Hvara (Jure Franičević-Pločar), politički komesar sa Visa (Josip Ilić-Suro), zamjenik komandanta sa Brača (Josip-Bepo Marinković), a zamjenik političkog komesara brigade sa Šolte (Kažimir Vidan). Odlučeno je također da se brigada zove — Prva otočka brigada. Jure Franičević bio je kreator brojnih naziva, pa sigurno i ovoga, to jest da se brigada zove »-Otočka«.

Osim toga na sastanku smo razmatrali i mnoga druga pitanja u vezi s osnivanjem brigade kao što su pitanja oko smještaja jedinica, organiziranja snabdijevanja, osnivanja brigadne bolnice i u tu svrhu smo uzeli onu u Bolu, jer je bila najveća, i druga pitanja...«

Na osnovi odluke Okružnog komiteta KPH odmah se pristupilo osnivanju štaba 1. otočke brigade koji je ubrzo funkcionirao sa sjedištem u Nerežišću.